

KUR'ÂN ÜSLÛBUNDA İLÂHÎ TECELLÎ VE NEBEVÎ ŞAHSİYET

AYDIN TEMİZER

DOÇ. DR., MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

TEFSİR ANA BİLİM DALI ÖĞRETİM ÜYESİ

aydin73@gmail.com

Özet

Kur'ân-ı Kerim kendine özgü bir üslûba sahiptir. Bu özgün üslûbuyla o, inkârcı muhataplarına 'kendisinin benzerini ortaya koymaları' çağrısını yaparak meydan okumuş; fakat onlar -edebiyatın öncüleri olmalarına rağmen- söz konusu meydan okumaya karşılık verememişlerdir. Böylelikle Kur'ân, kendisinin beşer üstü bir üslûba sahip bulunduğunu ispat etmiştir.

Bu gerçeğin en temel yansıması, Kur'ân üslûbunda hâkim mahiyette var olan "İlâhî Tecellî'dir. Mevzubahis tecellî, onun her bir ayet ve suresinde yer alır. Kur'ân'ın beşer üstü üslûbunda ayrıca, onu tebliğ ve tebyîn eden "Nebî"ye de sık sık vurgu yapılır. Bu vurgunun yapıldığı "Nebevî Şahsiyet", Kur'ân üslûbunda hâkim mahiyetteki "İlâhî Tecellî"ye devamlı surette bağımlı konumda bulunur. İnsanüstü üslûbunda yer alan bu iki temel özellik, Kur'ân'ın İlâhî bir söz olduğunu, onu tebliğ ve tebyîn eden Hz. Muhammed'in (sas.) sözü olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, üslûp, icâz, İlâhî tecellî, nebevî şahsiyet.

DIVINE MANIFESTATION AND PERSONAGE OF THE PROPHET IN WORDING OF QUR'AN

Abstract

Qur'an has a unique style in its wording. With its original style, he challenged the unbelievers, but even they have been proficient in Arabic literature, they couldn't respond to this challenge. Thus, the Qur'an has proved that it has a unique style in its wording. The most basic reflection of this fact can be seen in "divine manifestation" found in the verses and chapters of Qur'an. Additionally, in its unique style Qur'an, also mentions the Prophet Muhammad. The personage of the prophet that emphasized in Qur'an is always dependent on the dominant nature of the Qur'an which is called "divine manifestation". These two main features which situated in unique Qur'anic style present that "The Qur'an is the word of God and is not a statement of Muhammad.

Keywords: Qur'an, wording, i'jaaz, Divine manifestation, personage of the Prophet.

I. Giriş

Bir dilde, kelimeler ve sözdizim kuralları değişmediği halde, o dili konuşan şair ve yazarların eserleri ayrı ayrı üsluplara sahip olur. Bunun sırrı, eserini oluştururken müellifin, kelime ve terkip seçiminde kendine özgü bir yöntem kullanmasında saklıdır.¹ Kanaatimizce söz konusu özgünlüğün temel sebebi; her insanın hususi bir yaratılışa olması,² yani insan ruhuna onu hemcinslerinden farklı kılan bir hususiyetin İlâhî kudret tarafından yerleştirilmiş bulunmasıdır.

Kelime ve cümleler dilde değişmediği halde şair veya yazarlar farklı üsluplara sahip olurken; İlâhî bir söz olan Kur’â-ı Kerim’in kendine has bir ifade tarzına sahip bulunması son derece tabii bir durumdur.³ Dolayısıyla, “Kelamullah olan Kur’ân-ı Kerim Arap dilinin harf, kelime ve cümlelerini kullanmakla birlikte kendine özgü bir edebî üslûba sahiptir” yargısı çok açık bir şekilde karşımızda durmaktadır. Bu yargı, tefsir ilminde üslûbu’l-Kur’ân başlığı altında mütalaa edilir.

Kur’ân’ın söz konusu özgün üslûbu, inanan-inanmayan ilk muhatapları tarafından itiraf edilmiş; kimileri sadece onun özgün üslûbuna (belâgatine) secde ederken,⁴ kimileri de o üslûbun tesirini ruhunun derinliklerine kadar hissetmiş ve bu sebeple onun beşer üstü bir söz (vahiy) olduğuna iman etmiştir.⁵

Aynı gerçeği Kur’ân bizzat dile getirmiş, kendisinin ilâhî bir söz olduğunu ilan etmiş,⁶ insanın aynı seviye ve özgünlükte benzer bir kelam oluşturamayacağını iddia etmiş⁷ ve aynı dili kullanan muhataplarına bu hususta defalarca meydan okumuştur (tehaddî).⁸ Bu hususun ele alındığı i’câzü’l-Kur’ân⁹ bahsini burada ele alamayız. Zira makalenin boyutu buna elvermemektedir. Ancak makalenin çerçevesine ışık tutması için kısa ve öz olarak şunu ifade etmekle yetinebiliriz: **Kur’ân-ı Kerim kendine özgü üslûbuyla mucize bir sözdür.**¹⁰

¹ Mustafa Sadık Râfi’î, *İ’câzü’l-Kur’ân*, Mısır 1961, s. 229-230.

² Kamer, 54/49.

³ Muhammed Abdülazim Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut 1995, II, 239.

⁴ Bk. Ebu’s-senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah Alûsî, *Rûhu’l-meânî fî tefsiri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, (tsh. Ali Abdülbârî Atiyye), Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye 2005, VII, 327.

⁵ Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, (thk. Hişâm Semîr Buhârî), Riyâd: Dâru âlemi’l-kütüb 2003, XI, 163-164.

⁶ Neml, 27/6; Zuhurf, 43/3-4; Vâkıa’ 56/77.

⁷ İsrâ, 17/88.

⁸ Bakara, 2/23; Yunus, 10/38; Hûd, 11/13; Tûr, 52/34.

⁹ Kur’ân’ın mucize oluşu, onun sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle hiç bir şekilde benzerinin meydana getirilememesidir ki, “i’câzü’l-Kur’ân” terimiyle ifade edilir. (bk. Yusuf Şevki Yavuz, “İ’câzü’l-Kur’ân”, *DİA. (Diyânet İslâm Ansiklopedisi)*, İstanbul 2000, XXI, 403)

¹⁰ Kur’ân’ın üslûbu ve i’câzü hk. bk. Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, (thk. Muhammed ebu’l-Fadl İbrahim), 1. bs. Dâru ihyâi’l-kütübî’l-Arabiyye 1957, II, 90, 382; Ebu’l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 5. bs. (tlk. Mustafa Dîb Bugâ), Beyrut: Dâru İbn Kesîr 2002, II, 1001.

Bizim bu makalede dikkatleri çekmek istediğimiz husus, geniş manada i'câzü'l-Kur'ân'ın, özel manada da üslûbu'l-Kur'ân'ın sadece bir özelliği, ancak oldukça merkezi konuma sahip bir özelliğidir. Bu da, onun yazarının bizzat Allah Teâlâ olması ve bu gerçeğin gerek lafız (mantuk) gerekse anlam (mana) boyutuyla Kur'ân'ın ifade üslûbuna aksetmesidir.

İster şiir isterse düzyazı olsun, bir dilde ortaya çıkan edebî ürünler; müellifine has bir üslupla ifade edilir ve bu ifade üslûbu, bütün varlığı ile müellife ait hususiyetleri yansıtır. Bu doğrultuda şu tespit yapılabilir: Kur'ân'ın ifade üslûbunun karakteristik özelliklerinden birisi; onun, hemen her yerinde kaynağına (müellifine) işaret eden, yani söz sahibini gösteren bir özelliği taşımasıdır. Kur'ân'ın ifade üslûbunun bu özelliğini “İlâhî Tecelli” şeklinde adlandırabiliriz.

Kur'ân-ı Kerim'in ifade üslûbunun bir diğer karakteristik özelliği; onu tebliğ¹¹ ve tebyînle¹² görevli peygambere/nebiye yer vermesi ve bunu yaparken Hz. Muhammed'in (sas.) konumunu, yani sadece beşer bir elçi olduğunu¹³ açıkça ortaya koymasıdır. Söz konusu özelliği de “Nebevî Şahsiyet” olarak isimlendirebiliriz.

Bu makalede, Kur'ân Müellifi Yüce Allah'ın, mu'ciz eserinin üslubundaki tecellisi, bu tecellinin Kur'ân ayetlerindeki hâkimiyeti ve bu hâkimiyete bağlı konumda bulunan Hz. Peygamber'in şahsiyeti; diğer bir ifadeyle, İlâhî tecelli ve nebevî şahsiyetin Kur'ân ifadelerindeki akisleri örnekleriyle ele alınacaktır.

II. İlâhî Tecelli

Kelâmullah olan Kur'ân-ı Kerim'in temel ifade özelliklerinden birisi; onun, hem lafzı hem de manasında Yüce Allah'ın tecelli ettiği bir dil üslûbuna sahip bulunmasıdır.¹⁴ Bu gerçek, Kur'ân'ı okur ve mütalaa ederken değişik seviyelerde gözlemlenip kavranır.

Kur'ân dikkatli bir şekilde incelenip, ayetleri düşünülerek tekrar tekrar gözden geçirildiğinde; Yüce Allah'ın, Zât'ına ait hususiyetleri, ezeli sözünün içine -birer tecelli mahiyetinde- yerleştirdiği fark edilir. Örneğin; ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ

¹¹ Mâide, 5/67.

¹² Nahl, 16/44.

¹³ Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

¹⁴ Bk. Yaşar Düzenli, *Üslûb ve Semantik Açısından Kur'ân ve Şefaât*, İstanbul: Pınar Yayınları 2006, s. 24.

﴿شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ “Şöyle sor: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? Sen şöyle cevap ver: Allah’tır. Yine şunu sor: O’nu bırakıp da kendilerine dahi hiç bir fayda ve zararı olmayan dostlar/mabudlar mı edindiniz yoksa? Şunu da sor: Hiç kör ile gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla aydınlık birbirine eşit midir? Yoksa Allah’a, O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah’ın yaratması onlara benzer mi geldi? Şöyle cevap ver: Her şeyin yaratıcısı Allah’tır. O, her şeyi kudretine boyun eğdiren tek varlıktır.”¹⁵ ayeti dikkatlice incelendiğinde, Yüce Allah’ın tecellisi ve bu tecellinin mahiyetine dair şunlar söylenebilir: 1) Allah Teâlâ, göklerin ve yeryüzünün Rabbi, yani sahip ve hâkimidir. 2) Mefhûm-u muhâlefet karinesinin¹⁶ işaret ettiği üzere Allah Teâlâ, her türlü faydanın kaynağıdır ve her çeşit zararı bertaraf eden gerçek İlahtır. 3) O, her şeyin yaratıcısıdır. 4) O, bir tektir. 5) Allah mutlak güç sahibi, yani kudretine boyun eğdirendir. 6) Yüce Allah, bu sıfatlarını anlatırken, bizâtihi Kendisi hem bir şeylerin sorulmasını, hem de cevaplanmasını doğrudan emretmekte ve dolayısıyla sözünde mutlak mahiyette tecelli etmektedir.

Evreni yaratan ve ona mutlak anlamda hâkim olan Allah Teâlâ’nın,¹⁷ evrende bulunan mutlak ve devamlı hâkimiyetinin bir benzeri, elçisi Hz. Muhammed’e (sas.) vahyettiği mu’ciz kelâmının ayet ve surelerinde, hem lafız hem de anlam olarak gözlemlenebilir. Yani Kur’ân-ı Kerim’in üslûbundaki mutlak hâkimiyet, kâinattaki gibi Yüce Allah’a, diğer bir ifadeyle müellife aittir.¹⁸ Aşağıdaki ayete bu açıdan bakılabilir. ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ “Allah, yedi göğü ve aynı şekilde yeryüzünü yaratandır. Allah’ın her şeye gücünün yettiğini ve O’nun ilminin her şeyi kuşattığını anlamanız için, O’nun hâkimiyeti bu varlıklar üzerinde geçerliliğini sürdürmektedir.”¹⁹ Evrendeki mutlak hâkimiyetin Allah Teâlâ’ya ait olduğunun, O’nun bilgi ve iradesi dışında hiç bir şeyin gerçekleşmediğinin anlatıldığı yukarıdaki ayette Lafzatullah’ın sürekli (üç kez) tekrar edilmesi, aynen evrende olduğu gibi Kur’ân üslûbunda hâkim bulunan İlâhî tecellinin bir göstergesidir.

Kur’ân üslûbunda hâkim bulunan, Kur’ân ve Allah Teâlâ arasındaki böyle bir alâka, sözün kaynağı olma ve kelâmı bizzat tesis etme ilişkisidir.

¹⁵ Ra’d, 13/16; âyetin tefsiri için bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud Mâtürîdî, *Te’vilâtü ehli’s-sünne*, (thk. Fatıma Yusuf el-Haymî), Beyrut 2004, II, 624-625; İsmail Hakkı Bursevî, *Tenvîrül-‘ezhân min tefsîr-i rûhi’l-beyân*, (ihtsr. ve thk. Muhammed Ali Sâbûnî), Dimaşk: Dâru’l-kalem 1988, II, 252-253.

¹⁶ Mefhûmu’l-muhâlefet karinesi hk. bk. Aydın Temizer, *Kur’ân Tefsirinde Karine*, 2. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2016, s. 117.

¹⁷ Yunus, 10/3, 61; Sebe’, 34/3.

¹⁸ Krş. Toshihiko Izutsu, *God And Man In The Qur’an (Semantics of the Qur’anic Weltanschauung)*, Kuala Lumpur 2002, s. 76.

¹⁹ Talâk, 65/12.

Yani hem lafız hem de mana bakımından Kur'ân'ın kaynağı bizâtihi Cenâb-ı Hakk'tır. Bu açıdan söz konusu özellik, Kur'ân'ın, lafız ve manasıyla Hz. Muhammed'e (sas.) gönderilen vahiy olduğunu gösteren en kesin delillerden biridir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ “Kur'ân'ı sana parça parça kesinlikle Biz indirdik.”²⁰ Bahsedilen alâka doğrultusunda Kur'ân'da Yüce Allah'ın hâkimiyeti tamdır. Kur'ân'ın lafız ve manasının bütününde bulunan mevzubahis hâkimiyet, -bütün evrende olduğu gibi- devam eden ve sürekli etkin/faal olan bir hâkimiyettir.²¹

Örneğin; Kur'ân-ı Kerim'de *esmâ-i hüsnâ* olarak adlandırılan Yüce Allah'ın güzel isimlerinin²² defalarca zikredilmesi, Kur'ân'da, lafız ve manasıyla merkezî konumda bulunan ve sürekli etkin olan İlâhî tecelliye işaret etmektedir. Şöyle ki; bunlardan *Allah* ismi 2689, *Rab* ismi 971,²³ *Alîm* ismi 160, *Azîz* ismi 99, *Hakîm* ismi 97, *Gafûr* ismi 90, *Rahman* ismi 57, *Rahîm* ismi 114, *Semî'* ismi 47, *Kadîr* ismi 45 ve *Habîr* ismi 44 defa zikredilmektedir.²⁴

Beşerî sanat eserlerinin değerlendirilmesinde bu türden sayısal veriler önem taşır. Zira edebiyat tenkitçilerinin pek çoğu, herhangi bir eser için yaptıkları edebî tenkitlerinde, ilgili eserde yer alan kelimelerin sayımına önem verir ve bahsedilen asıl konuyu, kendilerine ışık tutan bu sayımlar yardımıyla keşfetmeye çalışırlar. Hatta kimi zaman yazarın bütün yapıtlarında bu yöntemi uygulayarak. Aslında bu girişim, edebiyat tenkitçiliğinde kritiği yapılan eserin değer tespitine götüren yolda atılan önemli bir adımdır.

Kur'ân'da, İlâhî tecellinin hangi ölçü, önem, konum, boyut ve etki ile yer aldığını keşfetmek için şüphesiz ki, yukarıda verilen sayısal tespitler ve bahsedilen ameliyeden daha fazla çaba sarf edilmelidir. Zira o, insanüstü, İlâhî ve mu'ciz bir kelâmdır. Bununla birlikte söz konusu sayısal tespit, bahsedilen İlâhî tecelli hakkında hem lafız hem de anlam boyutunda bir fikir vermekten uzak da değildir.²⁵

Allah Teâlâ'nın mevzubahis tarzındaki tecellisi, Kur'ân'da oldukça fazla yer almakta ve hatta Kur'ân'a hâkim bir mahiyet taşımaktadır. Mesela, Al-

²⁰ İnsan, 76/23. Ayetin tefsiri için bk. Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidit-Tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud vdğr.), Riyad: Mektebetü'l-abikân 1998, VI, 283. Ayrıca bk. Duhân, 44/3; Kadr, 97/1; Yusuf, 12/2.

²¹ Gâlib Hasan, “et-Tefsîru'l-İlâhî li'l-Kur'ân”, *Mecelletü kadâyâ İslamiyye*, 1995, sy. 2, s. 75.

²² Esmâ-yı hüsnâ hk. geniş bilgi için bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Esnâ fi şerhi esmâ'i'llâhi'l-hüsnâ ve sıfâtihî*, (thk. Salih Atıyye Hatmani) Bingazi: Cem'iyetü'd-da'veti'l-İslâmiyye el-âlemiyye 2001.

²³ Aydın Temizer, “Kur'ân'da “Rab” Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 2013, sy. 44, s. 44.

²⁴ Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul 1982, s. 476, 459, 214, 501, 307, 360, 537, 226.

²⁵ Hasan, “et-Tefsîru'l-İlâhî li'l-Kur'ân”, s. 75.

lah Teâlâ'nın Kur'ân'daki bu hâkim tecellisi, Felak suresinin her bir ayetinde gözlemlenebilir. ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ﴿مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ﴾ ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾ ﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ (1) “De ki: Şunların şerrinden sabahın Rabbine sığınırım: (2)Yarattığı şeylerin şerrinden. (3)Ortalığı kapladığı zaman karanlığın şerrinden. (4)Düğümlere üfleyip büyü yapan büyü-cü kadınların şerrinden. (5)Haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden.”²⁶ İlk ayette “Rab” kavramıyla başlayan bu hâkimiyet, ikinci ayette yaratıcı sıfatı ile etkin bir şekilde devam etmektedir. Üçüncü ayete şu anlam verilebilir: “Ortalığı kapladığı zaman karanlığın şerrinden sabahın Rabbine sığınırım.” Yine, dördüncü ve beşinci ayetlere, “Düğümlere üfleyip büyü yapan büyü-cü kadınların şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım” manası verilebilir.

Görüldüğü gibi bütün ayetlerde, varlığını hissettiren “bir tek Rab’e sığınmak” söz konusudur. İşte bu şekilde Yüce Allah’ın varlığı ve mutlak mevcudiyeti Kur’ân ayetlerinde pek çok defa gözlemlenebilir. Neticede Kur’ân’ı okuyan ve mütalaa eden kimsenin, böyle bir üslûpla karşı karşıya bulunduğu için, onun üslûbundaki İlâhî tecellinin farkına varabilmesi hiçbir zaman zor olmayacaktır.²⁷

Yukarıda değinildiği gibi Kur’ân’da bulunan Yüce Allah’a ait bütün isim ve sıfatlar, onda bulunan hâkim İlâhî tecelliyi gösterirler. Bu tespit, “söz konusu tecellinin Yüce Allah’ın Zat’ıyla münasebeti hangi ölçüdedir?” şeklinde bir soruyu çağrıştıracaktır. Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Kur’ân’da hâkim olan İlâhî tecelli, evrendeki İlâhî hâkimiyete benzer. Yani Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerim’in her bir ayetinde, evrende olduğu gibi, ya doğrudan veyahut dolaylı olarak varlığını hissettirir. Zira Cenâb-ı Hak Kur’ân’da; Zat’ı,²⁸ sıfatları,²⁹ emretmesi,³⁰ yasaklaması,³¹ doğruyu ve hidayeti göstermesi,³² söz vermesi,³³

²⁶ Felak, 113/1-5. Ayetlerin tefsiri için bk. Burhanüddin Ebu’l-Hasan İbrahim b. Ömer Bikâî, *Nazmü’l-dürer fi tenâsübi’l-âyât ve’s-suver*, 1. bs. Haydarâbâd: Dâru’l-maârifî’l-Osmaniyye 1984, XXII, 406.

²⁷ Bu bağlamda bir konuya temas etmek uygun olacaktır. Şöyle ki; söz konusu farkındalığı elde edebilmek, -bir açıdan- kuralları, edebî zevki ve mantığına ait bilgileriyle Kur’ân diline, yani Arapçaya ait malumata sahip bulunmayı gerektirmektedir. Bu gerekliliğin çok külfetli bir boyut taşımadığı kanaatindeyiz. Zira yabancı herhangi bir dili öğrenmek için pek çok gayret ve çaba sarf eden günümüz insanı/müslümanının; Yaratıcıları tarafından ebedî mutluluklarını temin etme gayesiyle hidayet rehberi olarak gönderilen Kur’ân’ın dili, bu dilin kuralları, edebî zevki ve mantığını öğrenme uğruna gayret ve çaba göstermesi -karşılığı düşünülüyorsa- külfetli olmasa gerektir.

²⁸ Şûrâ, 42/11 vdğr.

²⁹ Bakara, 2/209; En’âm, 6/96; Hûd, 11/66 vdğr.

³⁰ Hûd, 11/114; Ankebût, 29/45; Ahzâb, 33/33 vdğr.

³¹ Tevbe, 9/84; İsra, 17/23 vdğr.

³² Bakara, 2/142; Nisâ, 4/26 vdğr.

³³ Nisâ, 4/95; Mâide, 5/9 vdğr.

tehdit etmesi,³⁴ geçmiş, hâl ve gelecekte haber vermesiyle,³⁵ kanunları, düsturları ve bunları en mükemmel üslûpta beyan buyurmasıyla³⁶ tecelli etmektedir. Netice itibarıyla bu hâkim tecelli, kapsamlı, kesintisiz, etkin ve karar kılmış bir özelliğe sahiptir. Hatta çoğu zaman kendisini bir ayette birden fazla hissettirmektedir.

Öneğin, Zümer suresinin, *﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾* “De ki: Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok merhametli olduğundan dolayı çok bağışlayandır.”³⁷ ayetinde görüleceği üzere; Yüce Allah'ın varlığı, yoğun biçimde ve tekrar tekrar vurgulanmaktadır. Yirmi dört kelimedenden oluşan yukarıdaki ayette, Allah Teâlâ 7 defa zikredilmektedir ki, bu neredeyse lafızların ¼'üne tekabül etmektedir.

Şimdi bunları maddeler halinde sıralayıp, söz konusu tecellinin lafız ve anlam boyutundaki ölçüsünü biraz daha net görmeye çalışalım. 1) *﴿قُلْ﴾* “De ki” emrini veren Allah Teâlâ. 2) *﴿يَا عِبَادِيَ﴾* “Ey kullarım!” ifadesindeki (ي) zâmirinin mercii olan Allah Teâlâ. 3) *﴿رَحْمَةِ اللَّهِ﴾* “Allah'ın rahmeti” ifadesindeki rahmetin sahibi olan Allah Teâlâ, 4) *﴿إِنَّ اللَّهَ﴾* “Gerçek şu ki, Allah...” ifadesinde geçen Allah Teâlâ. 5) *﴿إِنَّهُ﴾* “Zira O...” ifadesindeki (هُ) zamirinin râcî bulunduğu Allah Teâlâ. 6-7) Ayetin sonunda yer alan *﴿هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾* “O, çok merhametli olduğu içi çok bağışlayandır” ifadesiyle, birbirini destekleyici ve peş peşe gelen iki önemli sıfatın sahibi bulunan Yüce Allah.

Kur'ân-ı Kerim'in lafız ve anlam yapısına hâkim olan İlâhî tecellinin yansımalarına bir diğer örnek; Kur'ân'da 332 defa zikredilen ve “de ki” anlamı taşıyan *﴿قُلْ﴾* hitaplarıdır. Emir anlamı taşıyan bu hitaplarda, bir emreden, bir de emredilen taraf vardır. Emreden Yüce Allah, emredilen ise -öncelikle- Hz. Muhammed'dir (sas.). Kur'ân'ı tebliğ eden Hz. Peygamber, bu emirlerle devamlı surette yönlendirilmekte ve tebliğ görevini İlâhî denetim altında icra etmektedir. Diğer bir anlatımla, Kur'ân'ı tebliğ ve tebyîn etmekle görevli nebevî şahsiyet, Yüce Allah'ın hâkim tecellisine tâbi bir konumda yer almaktadır.

Kur'ân'daki İlâhî tecellinin hâkimiyetine işaret eden bu özellik; basit, geçici ve göz ardı edilebilecek sayısal bir nitelik olmayıp, aynı zamanda lafız ve manasıyla Kur'ân'ın ait bulunduğu kaynağı gösteren önemli ve kalıcı bir yapıya sahiptir. Mesela şu ayete bu açıdan bakılabilir: *﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ﴾*

³⁴ Âl-i İmrân, 3/4; Mâide, 5/95 vdğr.

³⁵ Enbiyâ, 21/7; Rûm, 30/2-4 vdğr.

³⁶ Enfâl, 8/67; İsrâ, 17/23.

³⁷ Zümer, 39/53.

اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَيْنَكُمْ لِنُشْهِدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٧٠﴾ *Onlara şunu sor: Şahit olarak hangi şey daha büyüktür? Hiç beklemeden şöyle cevap ver: Allah. O, benimle sizin aranızda şahit olarak yeter. Şu Kur'an, sizi ve kendisine ulaşan herkesi uyar-mam için bana vahyolundu. (Yine şöyle sor:) Allah ile beraber başka tanrılar bulunduğuna gerçekten siz mi şahitlik ediyorsunuz? Sen şöyle de: Ben asla buna şahitlik etmem! Şu hakikati de söyle: O, ancak bir tek İlâh'tır. Sizin şir-kiniz ve ortak koştuklarımızla benim hiç bir alâkam yoktur.*"³⁸ Ayette görüldüğü gibi, Yüce Allah'ın Kur'an'daki hâkim tecellisini gösteren ve muhataba yöneltilen ﴿قُلْ﴾ "de ki" emri defalarca tekrar edilmiştir.

Şu ayette de benzer özelliklerle karşılaşılır: قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٧١﴾ *Ey Muhammed! Bizim adımıza de ki: Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakı-nın. Bu dünyada iyilik yapanlar için âhirette iyilikler vardır. Allah'ın yarattığı yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.*"³⁹ Bu-radaki İlâhî tecellinin göstergeleri şöyle sıralanabilir: 1) ﴿قُلْ﴾ "de ki" emrini veren Yüce Allah. 2) ﴿يَا عِبَادِ﴾ "ey kullarım" ifadesindeki mahzûf zamirin (ي) mercii Yüce Allah. 3) ﴿رَبَّكُمْ﴾ ifadesinde "Rab" sıfatıyla mezkûr bulunan Allah Teâlâ. 4) ﴿أَرْضُ اللَّهِ﴾ İfadesindeki Yüce Allah. 5) Sabredenlere mükâfat veren Allah Teâlâ. Görüldüğü gibi Yüce Allah'ın Kur'an'daki tecellisi bir tek ayette tam beş (5) kez müşahede edilmektedir.

Yukarıdaki örnek ayetlerden anlaşıldığı üzere ﴿قُلْ﴾ hitabı, Hakk Teâlâ'nın hâkim varlığının tecellisine dair Kur'an'daki lafzî ve sayısal gös-tergelerinden biridir. Bu doğrultuda müfessir Fahreddin Râzî (ö. 606/1209) şunları dile getirir. "İnkârcılar, bir Yaraticının varlığını, kendilerini yaratan ve rızık verenin O olduğunu kabul ediyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ "Şayet onlara, "gök-leri ve yeri yaratan kimdir?" diye soracak olursan, elbette Allah'tır cevabını vereceklerdir."⁴⁰ Kul, başkalarından gelen tahammül edemeyeceği şeylere, efendisinden gelince katlanır. Eğer Hz. Peygamber, Kâfirûn suresindeki ifadeyi ﴿قُلْ﴾ lafzı bulunmaksızın doğrudan "ey kâfirler!" şeklinde kullan-mış olsaydı, onlar bunun Hz. Peygamber'in kelâmı olabileceğini düşünüp,

³⁸ En'am, 6/19. Ayetin tefsiri için bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu'l-kadir = el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umeyra), Mansure: Dârü'l-vefa 1997, II, 150; Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed İbn Âşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, VII, 166.

³⁹ Zümer, 39/10.

⁴⁰ Lokmân, 31/25.

belki de tahammül edemeyerek, ona yaptıkları eziyeti artıracaklardı. Ama bu ifadenin başındaki “*de ki*” emrini duyunca, Hz. Muhammed’in (sas.) bu sert ifadeyi, gökler ve yeryüzünün Yaraticısından naklettiğini anlamışlar, bu sebeple söz konusu söyleme katlanmışlar ve Hz. Peygamber’e yaptıkları eziyeti artırmamışlardır.”⁴¹ Yapılan yorumdan anlaşıldığına göre, Kur’ân ayetlerinin üslubunda yer alan İlâhî tecelli, müşrikler tarafından da fark edilebilmiştir.

Kur’ân’ı okumak, bulunduğu alana hâkim, her türlü müştemilâta ve güzelliğe sahip bir binayı inşa etmeye benzer. Binanın yapımında gerekli her bir malzemenin uygun kullanımı ile bina teşekkül ettiği gibi, okunan her bir ayetle de, Yüce Allah’ın Kur’ân’daki tecellisi; değeri, canlılığı, başladığı ve bittiği yer, gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak belirginleşir. Onu tilavet eden kimse, aynen yaşadığı evrende olduğu gibi, okuduğu her ayet ve surede söz konusu İlâhî tecellinin hâkimiyetiyle kuşatılır.

Kur’ân-ı Kerim’de hâkim bulunan İlâhî tecelliyi müşahade eden Kur’ân okuyucusu, yine Kur’ân’ı okurken onun ayetlerinde ilk tebliğcisi Hz. Muhammed’e (sas.) de yer verildiğini fark edecektir. Bu husus Kur’ân ayetlerinde yer yer belirgin olarak görülebilen; onun mucizeliğine paralel doğrultuda, zaman zaman da okuyucuların mütalaa ve anlama çabalarına havale edilmektedir. Makalenin bundan sonraki kısmında mevzubahis far-ındalık örnekleriyle takdim edilecektir.

III. Nebevî Şahsiyet

Yüce Allah’ın Kendi’sine elçi olarak seçtiği Hz. Muhammed (sas.), O’nun mu’ciz kelâmını hem tebliğ⁴² hem de tebyîn⁴³ eden; yani hem aynen olduğu gibi insanlara aktaran, hem de -gerek sözleri gerek yaşantısıyla- açıklayan bir şahsiyettir. Hz. Peygamber’in elçilik görevinin temel yapı taşlarını oluşturan bu iki özellik, Kur’ân-ı Kerim’in üslûbuna onun müellifi tarafından adeta nakşedilmiştir.

Allah elçisinin söz konusu konumunun, İlâhî Kelâm’ın üslûbuna yansımalarının en çarpıcı örneklerinden biri, emir anlamı taşıyan ﴿قُلْ﴾ “*de ki*” hitaplarıdır.⁴⁴ Hz. Peygamber kendisine yapılan “*de ki*” emirleriyle; hem

⁴¹ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Râzî, *et-Tefsîrûl-kebîr = Mefâtîhu'l-gayb*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye 1990, XXXII, 128.

⁴² Mâide, 5/67.

⁴³ Nahl, 16/44.

⁴⁴ Kur’ân’da geçen “*de ki*” hitapları hk. geniş bilgi için bk. Aydın Temizer, *Kur’ân’da De Ki Hitabı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2012.

vahyi aynen -Kâfirûn suresindeki⁴⁵ gibi- aktarmış, hem de yöneltilen sorulara -Enfâl suresinin birinci ayetindeki⁴⁶ gibi- cevaplar vermiştir.

Allah rasûlünün mevzubahis konumu (nebevî şahsiyet) şu ayetlerde de görülebilir: ﴿أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرٌ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَتَذَكَّرُونَ﴾ “Yine de tuttular, O’nun yanında birtakım başka tanrılar mı edindiler!? Ey Resulüm! De ki: İddianızı ispatlayın, delilinizi getirin görelim! Böyle bir delil de getiremediklerine göre de ki: İşte bu tevhid, benimle beraber olanların ve benden önceki peygamberlerin bildirisi. Hayır, onların çoğu gerçeği bilmiyor ve bu sebeple ondan yüz çeviriyorlar.”⁴⁷ ﴿قُلْ مَنْ يَكْلُؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ﴾ “Sor bakalım: Gece ve gündüz O Rahman’ın azabından sizi kim koruyabilir? Ama onlar, bunu bilip O’na yönelecekleri yerde, Rablerini anmaktan yüz çeviriyorlar.”⁴⁸

Hz. Peygamber’in Kur’ân’daki temsiliyeti, Yüce Allah’ın geniş ve hâkim varlığı ile bağlantılıdır. Kur’ân üslûbunda o; bağımlı, yetki çerçevesi ve sınırları çizilmiş, kendisine mütemadiyen emredilen bir şahsiyeti temsil etmektedir. Bu temsiliyet, ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ “De ki: Peygamber olarak gelen ilk insan ben değilim. Dünya hayatında benim ve sizin başınıza neler geleceğini bilmiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”⁴⁹ ayetinde açıkça görülmektedir.

İlâhî hâkimiyete bağımlı bulunan Hz. Muhammed’in (sas.) bu konumu; uyarıcı, düzeltici, hesap sorucu, azarlayıcı, tehdit edici ve hatırlatıcı bir dil ve üslup kullanmayı da zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun açık bir göstergesi -aşağıdaki örnek ayetlerde fark edileceği üzere- Hz. Peygamber’e, ilgili söylemin içeriğini tebliğ etmesinin İlâhî irade tarafından doğrudan emredilmesidir.

Şöyle ki; Yüce Allah elçisine, ümmetini uyarmasını ﴿وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ﴾ “De ki: Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.”⁵⁰ ayetiyle; onların yanlışlarını düzeltmesini ﴿يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ يَمُنُ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ اللَّهُ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ “Müslüman olmalarını senin başına kakıyorlar. De ki: İslam’ı kabul etmenizi benim başıma kakmayın. Tam aksine, eğer inşafli dü-

⁴⁵ ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ “De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapıklarınıza tapmam!” (Kâfirûn, 109/1)

⁴⁶ ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ “Sana ganimetlerin taksimini soruyorlar. Şöyle cevap ver: Onun taksimi, Allah ve Rasûlüne aittir. Bu sebeple siz, gerçek mümin iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının, birbirinizin arasını düzeltin, Allah ve Rasûlüne itaat edin.” (Enfâl, 8/1)

⁴⁷ Enbiyâ, 21/24. Ayetin tefsiri için bk. İbn Âşûr, *Tefsîrû’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, XVII, 46-47.

⁴⁸ Enbiyâ, 21/42. Ayetin tefsiri için bk. İbn Âşûr, *age*, XVII, 73.

⁴⁹ Ahkâf, 46/9. Ayetin tefsiri için bk. Râzî, *Mejâtîhu’l-gayb*, XXVIII, 7-8.

⁵⁰ Hicr, 15/89.

şünürseniz (göreceksiniz ki); Allah sizi hidayete erdirmek suretiyle size nimet vermektedir.”⁵¹ ayetiyle; onlara hesap sormasını ﴿قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ “Sor bakayım onlara: Eğer inanan kimseler idiyseniz, daha önce niçin Allah’ın peygamberlerini öldürüyordunuz?”⁵² ayetiyle; inkârcıları azarlamasını ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ “De ki: Ey kafirler!”⁵³ ayetiyle; ümmetinden inanmayanları tehdit etmesini ﴿قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ﴾ “De ki: Birazcık daha faydalanın bakalım. Nasılsa varacağınız yer ateştir.”⁵⁴ ayetiyle ve ruhlarının derinliklerinde kabul ettikleri Rab’lerini onlara hatırlatmasını ﴿قُلْ أَنتُمْ كُفَرْتُمْ﴾ “De ki: Siz dünyayı iki günde yaratan Allah’ı inkâr edip O’na birtakım ortaklar mı uyduruyorsunuz? Halbuki bütün bunları yapan Rabbulâlemîndir.”⁵⁵ ayetiyle emretmektedir.

Yine aşağıdaki ayette Kur’ân üslûbuna akseden nebevî şahsiyete dair önemli ipuçları bulabiliriz. ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النَّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ “Bir de sana kadınların ay halini sorarlar. Şöyle cevapla: Bu, bir rahatsızlıktır, Onun için, âdet sırasında kadınlardan geri durun ve onlar temizleninceye kadar kendilerine cinsel yaklaşımda bulunmayın! Temizlendikten sonra, Allah’ın izin verdiği şekilde onlara yaklaşın! Allah tövbe ile kendisine dönenleri ve temizlenenleri sever.”⁵⁶ Bu ipuçları, Kur’ân’a hâkim olan İlâhî tecelliye bağımlı ve vahiy kaynaklı emre sürekli muhatap bulunan Hz. Peygamber’in konumunu ortaya koymada devamlı surette birbirini desteklemektedirler.

Yukarıdaki ayette yöneltilen soruya neden ﴿قُلْ﴾ lafzı zikredilmeksizin doğrudan cevap verilmemiştir? Böyle bir ifade üslûbunda ne gibi mana incelikleri gizlidir?” Diye sorulursa, bu soruya şöyle yanıt verilebilir: Şüphesiz “de ki” hitabı ile cevaba başlamak, cevabın kaynağının belirginleşmesi ve tebliğde bulunan şahsiyetin temsil ettiği konumun vurgulanması açısından daha uygundur. Zira doğrudan cevap vermek, kişisel bir sorumluluğu ve nakledilen söze bir müdahaleyi çağırıştırabilir. Hatta doğrudan cevap vermek, risâleti ve Kur’ân’ın vahiy olduğunu inkâr edenler tarafından bireysel müdahalenin bulunduğu dair kuvvetli bir delil mahiyetinde kullanılabilir. Zira inkârcılar, ‘Kur’ân Muhammed’in sözüdür’ iddiasını⁵⁷ ortaya atarak insanlarda bir şüphe oluşturma gayreti içerisindeydiler. Görüldüğü gibi söz

⁵¹ Hucurât, 49/17.

⁵² Bakara, 2/91.

⁵³ Kâfirûn, 109/1.

⁵⁴ İbrahim, 14/30.

⁵⁵ Fussilet, 41/9.

⁵⁶ Bakara, 2/222.

⁵⁷ Secde, 32/3; Ahkâf, 46/8.

konusu ifade üslûbu, Kur’ân’da hâkim olan İlâhî tecelliye ve ona tâbi bulunan nebevî şahsiyete ışık tutmaktadır.

Kur’ân’ın indiği dönemde Araplar eşsiz bir dil zevkine sahiptiler. Bu maharetleri sayesinde Hz. Muhammed’in (sas.) sözlerini dikkatlice takip ediyor ve pek çok yönden kritiğe tabi tutuyorlardı. Bu çabalarıyla onun tebliğinde bir yanlışlık ve eksiklik tespit etmeyi umuyorlardı. Hatta Hz. Peygamber’in risâletinin doğruluğuna şüphe bulaştırmak amacıyla karmaşık yorumlara bile başvuruyor ve nübüvvete ait verileri istismar ediyorlardı. Ne var ki İlâhî kelâmın üslûbuna akseden “nebevî şahsiyetin İlâhî tecelliye bağımlı konumda bulunması” gerçeği, onların söz konusu gayretlerini neticesiz bırakmış ve Kur’ân’ın kendine has üslûbuyla Rabbülâlemîn’in sözü olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Bu gerçek şu örnek ayette gözlenebilir: ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ *Ayetlerimiz onlara açıklanarak okunduğunda, ahirette huzurumuza geleceklerini ummayanlar, “Bize bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir!” dediler. Şöyle karşılık ver: “Onu kendiliğimden değiştirmem olacak şey değildir. Çünkü ben sadece bana vahyedilene uyarım. Eğer sizin arzunuzu uyararak Rabbime isyan edersem, o müthiş günün azabından korkarım.”*⁵⁸

İlâhî tecelliye tâbi olan nebevî şahsiyet, yani sadece “bir memur ve nakledici” rol, bu üslûpla Kur’ân’da sürekli vurgulanmaktadır. İnanç ve dinî hükümlerle ilgili konular; ahlâk, gaybdan haber verme, evren ve hayatın yaratılma gayeleri ile varlığın nereye doğru yol aldığı gibi konularda Kur’ân’ın Kaynağı Yüce Allah ile tebliğcisi Hz. Muhammed (sas.) arasındaki ilişki, bir diğer ifadeyle Kendi’sine uyulan ile uyan arasındaki alâka sürekli tekrarlanmaktadır.

Mesela aşağıdaki ayet, Yüce Allah’a, O’nun elçilerine ve indirdiği kitaplara inanma konularıyla ilgilidir: ﴿قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ *“De ki: Biz Allah’a iman ettik. Bize indirilen, İbrâhim’e, İsmâil’e İshak’a, Yâkub’a ve torunlarına indirilen; aynı şekilde Musa’ya, İsa’ya, hasılı bütün peygamberlere Rab’leri tarafından verilen vahiylerle iman ettik. Peygamberlikleri noktasında onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız ve biz yalnız Allah’a teslim oluruz.”*⁵⁹

Şu ayet ise, dinî bir hükümle alâkalıdır: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ

⁵⁸ Yunus, 10/15. Ayetin tefsiri için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 121.

⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/84.

﴿سَنَا اللَّهَ فَلِلَّادِينَ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ “Sana Allah yolunda kimlere infâk edeceklerini soruyorlar. Şöyle cevap ver: Infâk edeceğiniz mal, anne-baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmış gariplere verilmelidir. Hayır olarak daha ne yaparsanız Allah muhakkak onu bilir.”⁶⁰

Diğer taraftan, ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ “Bir de sana, ruh hakkında soru sorarlar. Şu cevabı ver: Ruh Rabbimin emrinde- dir, O’nun bileceği işlerdendir. Bu konuda size de bize de azıcık bir bilgi dahi verilmiştir.”⁶¹ ayeti gaybı konu edinmektedir.

Kur’ân üslûbundaki böyle kullanımlar; birçok defa tekrar edilmesine, değişik mevzuları içermesine ve farklı yerlerde geçmesine rağmen; Hz. Muhammed’in (sas.) nebevî rolü hiçbir zaman zaafa uğramamakta ve dil bakımından başarısız bir kullanım ortaya çıkmamaktadır. Eski felsefecilerin adlandırdıkları, insanın ikinci tabiatından kaynaklanan unutkanlık, vehim ve buna benzer kusur ifade eden özellikler ile bireysel arzulardan kaynaklanan zorlamalı şuursuz yorumlar nerede? Bu üslûb sayesinde elde edilen faydalar nerede? Aralarında dağlar ve ummanlar kadar fark bulunmaktadır.⁶²

Kur’ân üslûbundaki İlâhî tecelliye tâbi konumda bulunan Hz. Peygamber, -aynı zamanda- tebliğ etmesi kendisine emredilen söylemin birinci muhatabıdır. Bu da onun İlâhî kudret karşısında -elçiliğine ilaveten- sorumlu bir kul olduğunun belirgin bir delilidir. Bu özelliği, hemen hemen aynı dizgeye sahip şu iki ayeti karşılaştırdığımızda görebiliriz: ﴿قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ﴾ “Şöyle de: Biz Allah’a iman ettik. Bize indirilen vahye, İbrâhim’e, İsmâil’e, İshak’a, Yâkub’a ve torunlarına indirilen, kezâ Musa’ya, İsa’ya, hasılı bütün peygamberlere Rab’leri tarafından verilen vahiylerle iman ettik. Peygamberlikleri hususunda onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız ve biz sadece Allah’a teslim oluruz.”⁶³ ﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا﴾ “Şöyle deyin: Biz Allah’a, bize indirilen Kur’ân’a; İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve onun torunlarına indirilene ve yine Musa ve İsa’ya, kısacası bütün peygamberlere Rab’leri tarafından verilen kitaplara iman ettik. Peygamberlikleri hususunda onlar arasında hiçbir ayırım

⁶⁰ Bakara, 2/215.

⁶¹ İsrâ 17/85.

⁶² Hasan, “et-Tefsîru’l-İlâhî li’l-Kur’ân”, s. 75.

⁶³ Âl-i İmrân, 3/84.

yapmayız. Biz sadece Allah'a teslim oluruz."⁶⁴ Söz konusu ayetlerde hem Hz. Peygamber hem de ona tâbi olanlara hitap edilmektedir. Bu üslûb ile, Hz. Muhammed'in (sas.) kendisine tâbi olanların önderi kabul edildiğine, yani onların peygamberi olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ünlü dilci ve müfessir Ferrâ (ö. 207/822), Yunus suresinin 83. ayetini⁶⁵ tefsir ederken bu özelliğe şöyle işarette bulunur: "Bir toplumun önderi zikredildiğinde aynı zamanda beraberinde bulunanlar kastedilir. Örneğin, normal yaşantıda "halife gelir gelmez insanlar toplandılar" denildiği zaman, halifeyle birlikte gelenler de kastedilir."⁶⁶

Görüldüğü üzere, Kur'an'ın ifade üslûbunda mutlak gerçeklere dair önemli veriler mevcuttur. Buraya kadar kaydedilenlerin ışığında bu veriler, Kur'an'da yer alan "Îlâhî tecelli" ve aynı zamanda bu Îlâhî tecelliye bağımlı bulunan "nebevî şahsiyete" işaret etme hususunda devamlı surette etkileşim halindedirler.

Acaba geçen paragraflardaki örnek ayetlerde yöneltilen sorulara, doğrudan ve ﴿قُلْ﴾ lafzı olmaksızın neden cevap verilmemiştir? Bu sorunun yanıtı şudur: "De ki" emir kipi ile başlamak, muhatabın zihninde cevabın kaynağını (Îlâhî tecelli) belirginleştirmede daha etkin olmakta; arada nakledici olan elçiye ve onun konumunu (nebevî şahsiyeti) son derece edebî bir suretle yansıtmaktadır.

Ayrıca Kur'an'da, (يَسْأَلُونَكَ) "Sana şunu sorarlar:..." ifadesiyle başlayan ayetlere bakıldığında, sorulara başka bir kelimeyle değil de ﴿قُلْ﴾ emriyle cevap verildiği görülecektir. Mesela, ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ "Sana yeni doğan ayın görüntülerini sorarlar. (Şöyle cevap ver) De ki: Onlar, insanlar ve hac ibâdeti için vakit ölçüleridir. Evlere arka taraftan girmeniz fazilet değildir. Asıl fazilet, haramlardan sakınan insanın gösterdiği fazilettir. Öyleyse evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki, ebedî kurtuluşa eresiniz."⁶⁷ ayetinde yer alan soruya bu üslûpla cevap verilmiştir. Hâlbuki normal hayatta pekâlâ şöyle de cevap verilebilir. (فَهِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ) "onlar insanlar için zaman belirleme ölçüleridir." Ancak şu bir gerçek ki, bu ve benzer ayetlerdeki ﴿قُلْ﴾ lafzı, Kur'an'ın kaynağı Allah Teâlâ ile tebliğcisi

⁶⁴ Bakara, 2/136.

⁶⁵ ﴿فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ﴾ "Hasılı, başlangıçta Musa'ya, kendi kavminden, genç bir kuşaktan başka iman eden olmadı. Çünkü kavmi, Firavun ve ileri gelen yetkililerinden korkuyorlardı." (Yûnus, 10/83)

⁶⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, Beyrût: Âlemü'l-kütüb 1983, I, 486, II, 5.

⁶⁷ Bakara, 2/189.

Hız. Peygamber arasındaki ikili ilişkinin mahiyetini göstermeye dair önemli bir görevi üstlenmektedir.⁶⁸ Söz konusu ilişki; İlâh-kul, söz sahibi-nakleden, mütekellim-mübelliğ ve İlâhî tecelli-nebevî şahsiyet şeklindeki ikili kullanımların ifade ettiği bir ilişkidir.

Mevzubahis ilişkide, Hız. Muhammed'in (sas.) sadece Allah'ın mesajlarını olduğu gibi aynen ileten bir elçi olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Hız. Peygamber'in, sorulan soruya verilen cevapta nakledici olmaktan başka hiçbir fonksiyonunun bulunmadığı, kendisine vahyedileni aynen tebliğ ettiği ve bu şekilde cevaplandırmanın Kur'ân vahyinin kullandığı üslûplardan birisi olduğuna işaret edilmektedir. Netice itibarıyla İlâhî tecelliye tâbi bulunan nebevî şahsiyetin yansıması Kur'ân üslûbunda açıkça gözlemlenmektedir.

IV. Sonuç

Kur'ân-ı Kerim, Arapça lafızlardan oluşmasına rağmen, kendine has üslûbuyla, Arap diline ait edebiyat türlerinden (şiir, nesir) tamamen farklıdır. Bu farklılık onun İlâhî bir söz (Kelâmullah) oluşuna dayanmaktadır. Kur'ân'ın bu özelliği tefsir ilminde icâzü'l-Kur'ân-üslûbu'l-Kur'ân çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bütün edebiyat ürünlerinde, şair yahut yazara ait kişiliğin, eserinin üslûbuna yansıdığı bilinen bir gerçektir. Bu gerçek doğrultusunda, Kelâmullah olduğundan dolayı Kur'ân üslûbunda "Allah Teâlâ'nın Zat'ına ait hususiyetlerin" yani "İlâhî tecellinin" mevcudiyeti açık ve kesin bir hakikattir. Kimi zaman hemen, kimi zaman tedebbür ve tefekkürden sonra görülen bu tecelli, bütün Kur'ân ayetlerinde mevcuttur.

Diğer taraftan Kur'ân üslûbunda, onu tebliğ eden elçinin konumu da sürekli vurgulanır. Devamlı surette vurgulanan bu "nebevî şahsiyet", Kur'ân üslûbuna hâkim olan "İlâhî tecelliye" bağımlı ve Yüce Allah'ın vahyini olduğu gibi aynen aktaran bir "memur" konumundadır.

Kur'ân üslûbunda bulunan "İlâhî tecelli" ve "nebevî şahsiyetin" göstergelerinden biri, ayet ve surelerde defalarca zikredilen ﴿قُلْ﴾/kul "de ki" lafızlarıdır. İlâhî mesajların bir kısmının tebliği, mutlak hâkim olan Yüce Allah tarafından O'nun memuru konumunda bulunan elçisine bu lafızlarla emredilmektedir. Bu yönüyle söz konusu lafızlar, Kur'ân üslûbunda mutlak surette hâkim olan "İlâhî tecelliye" ve buna bağımlı bulunan "nebevî şahsiyete" işaret etmekte ve vurgu yapmaktadırlar.

⁶⁸ Hasan, "et-Tefsîru'l-İlâhî li'l-Kur'ân", s. 75.

Kur'ân ayetlerinin bu şekilde İlâhî tecelli ve nebevî şahsiyet gibi mutlak gerçeklere yer vermesi, onun üslûbunun özgünlüğünü ve dolayısıyla mucizeliğini, diğer bir ifadeyle icâzını anlamak açısından son derece önemlidir. Zira **Kur'ân-ı Kerim kendine has üslûbuyla mucize bir sözdür.**

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî**, Muhammed Fuâd (ö. 1387/1968), *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul 1982.
- Alûsî**, Ebu's-senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-sebî'l-mesânî*, (tsh. Ali Abdülbârî Atıyye), Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye 2005.
- Bikâî**, Burhanüddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer (ö. 855/1480), *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-suver*, 1. bs. Haydarâbâd: Dâru'l-maârifî'l-Osmaniyye 1984.
- Bursevî**, İsmail Hakkı, (ö. 1137/1725) *Tenvîrü'l-ezhân min tefsîr-i rûhi'l-beyân*, (ihtisâr ve thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî), Dimaşk: Dâru'l-kalem 1988.
- Düzenli**, Yaşar, *Üslûb ve Semantik Açısından Kur'ân ve Şefaat*, İstanbul: Pınar Yayınları 2006.
- Ferrâ**, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi (ö. 207/822), *Meânî'l-Kur'ân*, Beyrût: Âlemü'l-kütüb 1983.
- Hasan**, Gâlib, "et-Tefsîru'l-İlâhî li'l-Kur'ân", *Mecelletü kadâyâ İslamiyye*, 1995, sy. 2.
- Izutsu**, Toshihiko (ö. 1413/1993), *God And Man In The Qur'an (Semantics of the Qur'anic Weltanschauung)*, Kuala Lumpur 2002.
- İbn Âşûr**, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed (ö. 1394/1973), *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984.
- Kurtubî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö. 671/1273), _____, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Hişâm Semîr Buhârî), Riyâd: Dâru âlemi'l-kütüb 2003.
- _____, *el-Esnâ fî şerhi esmâi'llâhi'l-hüsnâ ve sıfâtihi*, (thk. Salih Atıyye Hatmani) Bin-gazi: Cem'iyetü'd-da'veti'l-İslâmiyye el-âlemiyye 2001.
- Mâtürîdî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud (ö. 333/944), *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, (thk. Fatıma Yusuf el-Haymî), Beyrut 2004.
- Râfî'î**, Mustafa Sadık (ö. 1356/1937), *İcâzü'l-Kur'ân*, Mısır 1961.
- Râzî**, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), *et-Tefsîrî'l-kebîr = Mefâtîhu'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye 1990.
- Süyûtî**, Ebu'l-Fadl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 5. bs. (tlk. Mustafa Dîb Bugâ), Beyrut: Dâru İbn Kesîr 2002.

Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed Havlânî (ö. 1250/1834), *Fethu'l-kadîr = el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umeyra), Mansure : Dârü'l-vefa 1997.

Temizer, Aydın,

_____, *Kur'ân'da De Ki Hitabı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2012.

_____, *Kur'ân Tefsirinde Karine*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2016.

_____, “Kur'ân'da “Rab” Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 2013, c. 44, sy. 44.

Yavuz, Yusuf Şevki, “İ'câzu'l-Kur'ân”, *DİA. (Diyanet İslam Ansiklopedisi)*, İstanbul 2000.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-Tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud vdğr.), Riyad: Mektebetü'l-abîkân 1998.

Zerkânî, Muhammed Abdülazim (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-'irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1995.

Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah (ö. 794/1392), *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed ebu'l-Fadl İbrahim), 1. bs. Dâru ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye 1957.